

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของครูสังคัมศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ในการพัฒนาคุณลักษณะประจำชาติไทย ให้แก่นักเรียนตามการรับรู้ของตนเอง ในด้านการจัดกิจกรรม การเรียนการสอนในห้องเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูสังคัมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2544 ซึ่งได้มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน

โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมาย แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับคุณลักษณะ ประจำชาติไทยในแต่ละด้าน ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของครู ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะประจำชาติไทยให้แก่นักเรียน หลักสูตรและจุดประสงค์การเรียนรู้วิชาสังคัมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตอนปลาย และ รูปแบบวิธีการประเมินความเป็นประจำชาติไทยในนักเรียน จากนั้นได้สร้างเครื่องมือการวิจัย 3 ชุด ได้แก่ แบบสอบถาม 1 ชุด แบบสังเกต 1 ชุด และแบบสัมภาษณ์ 1 ชุด เพื่อศึกษาการรับรู้ของ ครูสังคัมศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของตนในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และการ ปฏิบัติตนที่เป็นแบบอย่างของครูสังคัมศึกษา เพื่อพัฒนาคุณลักษณะประจำชาติไทยให้กับนักเรียน โดยแบบสอบถามและแบบสังเกตมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check-list) แบบสัมภาษณ์เป็น แบบปลายเปิด (Open-ended) นำแบบสอบถาม แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นให้ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบให้ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข แล้วนำแบบสอบถาม แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ ที่ได้รับคำแนะนำแก้ไขจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ไปขอ ความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบพิจารณาให้คำแนะนำแก้ไข เมื่อปรับปรุง แบบสอบถามที่ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อเสนอแนะไว้แล้ว ได้นำแบบสอบถาม แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ ไปทดลองใช้ (Try out) กับครูสังคัมศึกษาระดับมัธยมศึกษา ซึ่งมีในกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย จำนวน 4 คน จาก 2 โรงเรียน จากนั้นนำแบบสอบถาม แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ ที่ปรับปรุง แล้วไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คือ ครูสังคัมศึกษาในกลุ่ม โรงเรียนมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร ทั้ง 8 กลุ่มโรงเรียน จำนวน 79 โรงเรียน ได้กลุ่มตัวอย่าง ครูสังคัมศึกษา จำนวน 316 คน และกลุ่มตัวอย่างครูสังคัมศึกษาที่ให้การสังเกตประกอบการ สัมภาษณ์ จำนวน 8 คน แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์กลับคืนมาให้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ จำนวน 275 ชุด คิดเป็นร้อยละ 87 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 1 เกี่ยวกับสถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยหา ค่าร้อยละ

2. วิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 2 เกี่ยวกับบทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยให้นักเรียน ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และด้านการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี วิเคราะห์โดยการหาคำร้อยละ และการแจกแจงความถี่

3. วิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 3 ข้อมูลที่ได้มาจากแบบการสังเกตซึ่งเป็นลักษณะเลือกตอบ นำข้อมูลมาจัดความถี่ นำเสนอในรูปแบบความเรียง ส่วนข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ นำเสนอในรูปแบบความเรียง

สรุปผลการวิจัย

การศึกษารoles บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร สรุปผลได้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่สอนหลักการประชาธิปไตยในเนื้อหาการเมืองการปกครอง โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์การเมืองการปกครองที่สำคัญในปัจจุบัน และใช้วิธีการสอนแบบบรรยายตามเนื้อหาในหนังสือ ด้านพัฒนาให้นักเรียนมีทักษะกระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีการโหวตเสียงลงมติฝึกทักษะการปกครองด้วยเสียงข้างมาก ให้นักเรียนสร้างข้อตกลงในห้องเรียนร่วมกันและควบคุมกันเอง และฝึกให้นักเรียนทำงานในรูปคณะกรรมการ ด้านพัฒนาให้นักเรียนมีบุคลิกภาพเป็นประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาใช้การสอนข่าวและเหตุการณ์การเมืองมากที่สุด รองลงมาคือ ให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง แล้วนำมาเสนอโดยการรายงาน อภิปรายหน้าชั้นเรียน ด้านพัฒนาให้นักเรียนมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ให้นักเรียนทำงานกลุ่ม รองลงมาคือ การอภิปรายกลุ่มและให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

2. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีจัดกิจกรรมรณรงค์ กิจกรรมส่งเสริมการแข่งขันตอบปัญหาทางวิชาการ จัดทัศนศึกษาพานักเรียนเยี่ยมชมสถานที่สำคัญของทางราชการที่เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ด้านพัฒนาให้นักเรียนมีทักษะในการใช้กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีการจัดให้มีการเลือกตั้งกรรมการห้องเรียน สภานักเรียน ให้จัดตั้งชุมนุม ชมรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ด้านพัฒนาบุคลิกภาพ

แบบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับชุมชนและภายในโรงเรียน จัดกิจกรรมทำป้ายนิเทศความรู้เกี่ยวกับวิชาสังคัมศึกษา กิจกรรมปรับปรุงห้องเรียน ด้านพัฒนาให้นักเรียนมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีให้นักเรียนร่วมมือและประชุมปรึกษาวางแผนการทำงานร่วมกัน และศึกษานอกสถานที่

3. การปฏิบัติตนที่เป็นแบบอย่างของครูสังคัมศึกษา พบว่า ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่เป็นแบบอย่างด้านความรับผิดชอบ ใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ซื่อสัตย์สุจริต มีระเบียบวินัย เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ชยันหมั่นเพียร สนใจศึกษาค้นคว้า เสียสละต่อส่วนรวม และยึดมั่นศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาบทบาทครูสังคัมศึกษาในการพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยให้แก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร มีข้อค้นพบที่ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่ควรนำมาอภิปราย ดังนี้คือ

1. การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย พบว่า ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่สอนหลักการประชาธิปไตยในเนื้อหาที่ตนเองสอน ครูสังคัมศึกษาไม่ได้สอนหลักการประชาธิปไตยแต่ในเฉพาะรายวิชา ส 402 สังคัมศึกษา หรือรายวิชา ส 031 การปกครองไทยเท่านั้น แต่ใช้เนื้อหาอื่น ๆ ในวิชาสังคัมศึกษาทั่วไป ทั้งวิชาพระพุทธศาสนา ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ ขาวและเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชาติไทย และศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณี แม้แต่เรื่องประชากรและสิ่งแวดล้อมก็สามารถนำหลักการประชาธิปไตยมาสอนได้ ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูสังคัมศึกษาในลักษณะดังกล่าว เป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับการเสนอแนะของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528) ซึ่งเสนอแนะไว้ในคู่มือการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทักษะประชาธิปไตยในโรงเรียนไว้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยไม่ได้หมายถึง การแยกสอนเนื้อหาเกี่ยวกับประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียว หรือเรียนแต่เรื่องประชาธิปไตยทั้งวัน หากหมายถึงการใช้ทุกเนื้อหา ทุกกิจกรรมที่ครูให้นักเรียนเป็นสื่อในการฝึกนักเรียนให้เกิดความรู้ ตามเนื้อหาวิชา และเกิดวิถีชีวิตประชาธิปไตย และ สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ จิระโชค วีระสัย และคณะ (2537: 21-22) ที่เสนอแนะไว้ว่า ควร สอดแทรกวิถีทางประชาธิปไตยที่ถูกต้องให้แก่เยาวชนได้รับทราบ ควรให้ความรู้และปลูกฝัง จริยธรรมที่ดีทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความรู้ ความคิดเห็นทั้งในห้องเรียนและ

นอกห้องเรียน ให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นแบบประชาธิปไตย แต่อย่างไรก็ตามครูสังคมนิยมศึกษาส่วนใหญ่ยังคงใช้การบรรยายตามเนื้อหา แต่มีการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์การเมืองการปกครอง ซึ่งทำให้นักเรียนได้มีความเข้าใจยิ่งขึ้นกับสภาพที่เกิดขึ้นจริง

ในการพัฒนาทักษะในการใช้กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียนที่พบว่า ครูสังคมนิยมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีให้นักเรียนปกครองตนเองด้วยระบบเสียงข้างมาก โดยให้มีระบบโหวตเสียงลงมติ มีการให้สร้างข้อตกลงในห้องเรียนร่วมกันและควบคุมกันเอง ให้นักเรียนทำงานในรูปคณะกรรมการเพื่อฝึกทักษะในการใช้กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับข้อเสนอของ วิสุทธิ โพธิ์แทน (อ้างถึงใน พรหมจันทร์ พรหมเกิด, 2543: 75) ว่าเป็นวิธีการที่จะทำให้ นักเรียนรู้จักและเข้าใจรูปแบบการปกครองตนเองร่วมกัน รู้จักรับผิดชอบชีวิตความเป็นอยู่และความประพฤติของตนเอง รู้จักที่จะช่วยกันกำหนดกติกาต่าง ๆ ร่วมกันออกมาใช้แล้วช่วยกันดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และกติกานั้น ๆ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียม ความรัก และปรารถนาดีต่อกัน รู้จักร่วมมือกันที่จะช่วยกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ และสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการพัฒนาและเสริมสร้าง ความมีชีวิตชีวา และความเป็นประชาธิปไตย ของ วิชัย วงษ์ใหญ่ (2543: 3-4) ในประเด็นที่ว่า การพัฒนาและสร้างความมีชีวิตชีวาและความเป็นประชาธิปไตยมี 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นสร้างความเคยชิน และกลายเป็นนิสัย โดยมีพื้นฐานมาจากวัยแรกขงชีวิตจากการเลียนแบบและฝึกฝนจากพ่อแม่ผู้ปกครอง 2) ขั้นการใช้ปัญญาในการพัฒนาชีวิตตนเองและความเป็นประชาธิปไตย จากการเสริมสร้างฝึกฝน โดยใช้เหตุผลหรือปัญญาให้ฝึกปฏิบัติและดำเนินชีวิตให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการกำหนดข้อตกลง กฎ กติกา ของบ้าน ที่โรงเรียน และปฏิบัติตามข้อตกลงเหล่านั้น ฝึกให้เด็กได้ควบคุมตนเอง เข้าใจตนเองและผู้อื่น โดยใช้ปัญญาหรือเหตุผลในการพัฒนาความมีชีวิตชีวาและความเป็นประชาธิปไตย เด็กจะเกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของตนเองและคุณค่าของผู้อื่น ดังรายงานการวิจัยของ สุกิตติ บุญเอก และคณะ (2530: บทคัดย่อ) ที่ทำการทดลองเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบคณะกรรมการนักเรียน มีการเลือกตั้งหัวหน้าชั้นเรียน และประธานนักเรียน กับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบธรรมดาทั่วไป ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มห้องที่จัดการเรียนการสอนแบบคณะกรรมการนักเรียนมีคุณลักษณะประชาธิปไตยด้านบุคลิกภาพ วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยมากกว่านักเรียนกลุ่มห้องที่จัดการเรียนการสอนแบบธรรมดา

ในด้านการพัฒนาบุคลิกภาพแบบประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียน ที่พบว่า ครูสังคมนิยมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีการสอนข่าว และเหตุการณ์การเมือง และมีการให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง แล้วนำมาเสนอโดยการรายงานอภิปรายหน้าชั้นเรียน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการสอนที่เปิดกว้างให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนมากขึ้น เป็นวิธีการหลักที่ทำให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ได้เอง จากการไปศึกษาค้นคว้าแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เป็นการฝึกทักษะต่าง ๆ เช่น ความ

รับผิดชอบ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และกล้าแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ตลอดถึง การเป็นผู้ที่ทันเหตุการณ์ มีข้อมูลข่าวสารซึ่งจะมีผลต่อบุคลิกภาพของนักเรียนให้มีลักษณะที่เป็น ประชาธิปไตย ดังที่ สุมน อมรวิวัฒน์ (2535: 5, 9) ได้กล่าวไว้ว่า การให้การศึกษาเพื่อความเป็น พลเมืองดี และมีจิตสำนึกประชาธิปไตย จะเกิดขึ้นได้น้อยมากจากการอ่านและการฟังครูบอก ความเป็นประชาธิปไตยเป็นจิตสำนึกที่เกิดขึ้นจากการเห็นแบบอย่าง การสัมผัสเอาข่าว เหตุการณ์ ปฏิบัติ และความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่แวดล้อมผู้เรียน ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้แบบส่งให้ โดยครูและนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบลง เพิ่มกระบวนการเรียนรู้ เช่น กระบวนการเรียนรู้จากสังคม (Social Learning) กระบวนการสื่อสารความคิด (Information) จะส่งผลให้เยาวชนในวัยเรียนได้ รับการฝึกฝนให้มีความรู้ความเข้าใจ มีบุคลิกภาพและวิถีชีวิตที่เป็นพื้นฐานการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการวิจัยของ เอแมน (Ehman, 1968) ที่ทำการวิจัยพบว่า เด็ก ที่เรียนในชั้นเรียนที่ไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นจะมีลักษณะความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง หรือ ความรู้ทางการเมือง ตลอดจนความร่วมมือทางการเมืองน้อยกว่าเด็กนักเรียนในชั้นเรียนที่มีโอกาส แสดงความคิดเห็น มีการอภิปรายในชั้นเรียน กล่าวคือ เด็กที่ไม่มีโอกาสเรียนกับครูที่ใช้การสอนแบบ Critical Inquiry จะไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นถกเถียงปัญหาร่วมกับครูหรือเพื่อน ๆ ไม่ได้แสวงหา ความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งต่าง ๆ เด็กก็จะมีลักษณะพลเมืองที่สมบูรณ์ และสอดคล้องกับ ใจจริง บุญเรืองรอด (2538: 86-92) ที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน ประชาธิปไตยให้นักเรียน ที่ว่าก่อนสอนครูจะต้องยอมรับในข้อที่ว่า ครูมิใช่แหล่งความรู้หรือ ต้นตอของความรู้ที่มีอยู่อย่างเดียว ต้องยอมรับว่า เด็กสามารถคิดอะไรเองเป็น ต้องยอมรับ เสรีภาพของเด็กที่จะแสดงความคิดของตน แม้ความคิดเห็นนั้นจะถูกต้อหรือไม่ก็ตาม เพราะ เสรีภาพในการแสดงออกเป็นเสรีภาพขั้นมูลฐานของประชาธิปไตย การแสวงหาความรู้ความจริง เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่จะต้องทำตลอดชีวิต เด็กไม่สามารถจะติดตามตามครูอยู่ได้ตลอดไป เขาจะต้องรู้จักแสวงหาความรู้จากแหล่งอื่น ๆ เช่น หนังสือ วิทยากร ของจริง ต้องไม่บังคับให้เด็ก เชื่อถือสิ่งที่สอน โดยมีได้แสดงเหตุผลหรือข้อพิสูจน์ให้ประจักษ์แจ้ง และการที่让孩子มีโอกาสค้น พบความจริงและกฎเกณฑ์ในวิชาต่าง ๆ ด้วยตนเองเท่าที่ลักษณะของวิชานั้น ๆ จะอำนวย ดังนั้น การสอนข่าวและเหตุการณ์และการให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งดี ซึ่งก็สอดคล้องตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติในปัจจุบัน ในข้อที่ว่า การศึกษาเป็นการเรียนรู้ ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อการเป็นพลเมืองของชาติ เก่ง ดี มีความสุข มีวิถีชีวิตที่ เป็นประชาธิปไตย

ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาให้นักเรียนมีวิถีชีวิตแบบ ประชาธิปไตย ที่พบว่า ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีให้นักเรียนทำงานกลุ่ม โดยเน้นกระบวนการ ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นรูปแบบและวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนที่สอดคล้องกับ ข้อเสนอแนะของนักการศึกษาหลาย ๆ ท่าน เช่น ทิศนา ขัมมณี (2536: 74-76) ปรัชญา

เวสารัชช (2537: 286) ใจจริง บุญเรืองรอด (2538: 86-92) และคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528: 130) ในการใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการสอนที่จะทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยมประชาธิปไตย และยอมรับอุดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างมีเหตุผลแล้วนำมาเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันของนักเรียนต่อไปได้ด้วยการให้นักเรียนได้เรียนรู้จากการทำงานกลุ่ม โดยเน้นกระบวนการประชาธิปไตย เช่น การรับฟังผู้อื่น การให้ความร่วมมือโดยการแสดงความคิดเห็น การรับผิดชอบในการทำงานที่หมู่คณะมอบหมาย มีเหตุผลในการแก้ปัญหา เพราะการทำงานกลุ่มนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการสอนให้เป็นประชาธิปไตย กลุ่มของบุคคลจะเป็นห้องทดลอง เป็นสนามปฏิบัติการและเป็นโรงงานที่จะฝึกฝนสมาชิกในโรงเรียนให้เป็นประชาธิปไตยอย่างดีที่สุด เช่น การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น การเคารพและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือสิทธิและหน้าที่ของตน การใช้เสียงข้างมากและเหตุผลในการตัดสินใจปัญหา ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ในระบบการทำงานกลุ่มของบุคคลเท่านั้น

อนึ่งมีข้อสังเกต คือ ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนของครูสังคมศึกษา วิธีสอนที่ครูสังคมศึกษาใช้น้อยที่สุดคือ การสอนแบบบทบาทสมมุติ และสถานการณ์จำลอง ซึ่งทั้งสองวิธีนี้เป็นวิธีสอนที่สามารถพัฒนาการแสดงความคิดเห็น ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจพฤติกรรมทางการเมืองได้อย่างดี ดังข้อเสนอแนะแนวทางการเรียนการสอนรัฐศาสตร์รูปแบบใหม่ของ ปรัชญา เวสารัชช (2537: 286) ที่ว่า ความสัมพันธ์ของการเรียนการสอนกับชีวิตจริง สิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของการสอนเนื้อหาวิชา รัฐศาสตร์ คือ ต้องมีการโยงเนื้อหาบทเรียนให้สัมพันธ์กับสภาพปัจจุบันและสภาพชีวิตจริงของนักเรียน ควรให้นักเรียนได้เข้าใจความแตกต่างระหว่างการปกครองในอุดมคติกับการปกครองในชีวิตจริง บทบาทสมมุติ และการจำลองสถานการณ์ เป็นวิธีการสอนที่เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากครู หรือข้อสรุปของตนเองอย่างอิสระ เพราะสามารถใช้กับกรณีที่ยังเป็นข้อโต้แย้งกันอยู่ ถ้าเป็นเรื่องที่มีการตัดสินใจ หรือมีข้อยุติแล้ว โดยให้นักเรียนอภิปรายว่า ทำไมข้อยุตินั้นจึงคล้ายคลึงหรือแตกต่างจากการพิจารณาของนักเรียน ดังผลการวิจัยของ สายสมร อินทรวิมล (2526) ที่ทำการวิจัยเรื่อง "การสอนเพื่อพัฒนาแนวคิดประชาธิปไตยในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์" ที่พบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลการสอบโดยใช้บทบาทสมมุติและกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ กับการสอนแบบปกติไม่แตกต่างกัน แต่นักเรียนที่ใช้บทบาทสมมุติและกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ นักเรียนมีความคิดเห็นที่ดีต่อการสอนมากกว่าการสอนแบบวิธีปกติ นักเรียนมีความตั้งใจ สนใจ สนุกสนาน และมีเจตคติที่ดีต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ให้ความร่วมมือในกิจกรรมเป็นอย่างดี

2. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ส่วนใหญ่จะรับรู้ว่าคุณเองมีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเสริมหลักสูตร โดยการเป็นที่ปรึกษาชุมนุมของหมวดวิชาสังคมศึกษา

คือ ชุมนุมสังคมศึกษา ชุมนุมอนุรักษ์ ชุมนุมพุทธศาสตร์ เป็นหลักใหญ่อยู่แล้ว นอกนั้นจะเป็น การปฏิบัติตามคำสั่งของโรงเรียน ในการปฏิบัติตนมีส่วนร่วมรับผิดชอบกิจกรรมชุมนุมอื่น ๆ ที่เป็น กิจกรรมของโรงเรียน เนื่องจากการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อ ความเป็นประชาธิปไตยให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และปลูกฝังวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยได้โดยตรง ดังงานวิจัยของ ชไนแมน (Schneideman, 1965) ได้เสนอวิธีการให้ครูปลูกฝังเด็กให้เรียนรู้ความ เป็นพลเมืองดีจากการปฏิบัติตนในแนวทางประชาธิปไตยในโรงเรียนโดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ เช่น สโมสร โครงการ สภานักเรียน คณะกรรมการนักเรียน สหกรณ์ กิจกรรมกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ จะทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้และฝึกฝนการปฏิบัติตนในแนวทาง ประชาธิปไตยได้ดีกว่าการเรียนรู้จากทฤษฎีในหลักสูตรเพียงอย่างเดียว และดังที่สำนักงานคณะกรรมการ ประถมศึกษาแห่งชาติ (2528) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อ สร้างเสริมระบบประชาธิปไตยแก่นักเรียน ควรดำเนินการหลังจากนักเรียนมีวิถีชีวิตประชาธิปไตย แล้ว กิจกรรมที่ส่งเสริมระบบประชาธิปไตยในโรงเรียน เช่น กิจกรรมปกครองของนักเรียน กิจกรรมสหกรณ์ กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมประชาสัมพันธ์ กิจกรรมกีฬา เป็นต้น

ในด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจในระบบอบ ประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่จัดกิจกรรมรณรงค์มากที่สุด ซึ่งเป็นวิธีการส่งเสริมให้ นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ปฏิบัติสิ่งที่เคยเรียนมาจากห้องเรียน และมาประยุกต์ใช้จริงในชีวิตการทำกิจกรรมหรืองานให้นักเรียนได้ทดลองหรือสำรวจความ สามารถ ความถนัดตลอดจนความสนใจของตนเอง และเป็นการตอบสนองความต้องการของ พัฒนาการจิตวิทยาของนักเรียน ซึ่งต้องการยอมรับของบุคคลในวัยเดียวกัน ความสำเร็จ การ ยกย่องชมเชย เพราะธรรมชาติของเด็กนักเรียนต้องการจะเป็นอิสระอยากรู้ อยากเห็น ต้องการจะ แสดงออก เลียนแบบ ต้องการจะเป็นผู้นำผู้ตาม สอดคล้องกับการวิจัยของ นิภา มานะการ (2531: บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาความคิดเห็นของครูสังคมศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นผู้นำของ นักเรียนระดับมัธยมตอนปลาย ที่ผลการวิจัยพบว่า วิธีการพัฒนาความเป็นผู้นำของนักเรียนนั้น ครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกทั้งด้านการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติ ให้นักเรียน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น ให้นักเรียนจัดกลุ่มช่วยเหลือสังคม ชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงเพิ่มเติมจากการเรียนรู้ในห้องเรียน

ในด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาให้นักเรียนมีทักษะในการใช้ กระบวนการปกครองแบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาใช้วิธีการให้นักเรียนมีการเลือกตั้ง กรรมการห้องเรียน สภานักเรียน ให้นักเรียนจัดตั้งชุมนุม ชมรมต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ซึ่งเป็น การเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ร่วมกิจกรรมที่ใช้กระบวนการประชาธิปไตยโดยตรงที่สุด ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยมประชาธิปไตย และยอมรับอุดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างมี เหตุผล และทำให้นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์

เป็นประมุข (ปรัชญา เวสารัชช, 2537: 286) เนื่องจากหัวใจของการสอนให้เป็นประชาธิปไตยก็คือการทำงานหมู่ เพราะถ้าไม่มีการทำงานหมู่ก็แทบว่าจะไม่มีทางฝึกฝนคุณลักษณะประชาธิปไตย เช่น การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น การร่วมมือระหว่างสมาชิกด้วยกันและการเคารพเสียงข้างมากได้สำเร็จเพราะบุคคลดังกล่าว จะเกิดขึ้นได้ก็ในกลุ่มของบุคคลเท่านั้น กลุ่มบุคคลจึงเป็นห้องทดลอง เป็นสนามปฏิบัติการที่จะฝึกฝนสมาชิกในโรงเรียนให้เป็นประชาธิปไตยอย่างดีที่สุด ประกอบกับการที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีรากฐานอยู่ที่พลเมืองธรรมดาสามัญที่อาศัยอยู่ในประเทศ พลเมืองเหล่านี้จะต้องเข้าใจสิทธิหน้าที่ของตน รู้จักวางแผนผลประโยชน์ของตน และรู้จักปกครองตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ ใจจริง บุญเรืองรอด (2538: 82) ที่เสนอแนะว่า การฝึกอบรมเรื่องประชาธิปไตยแก่นักเรียนนั้น จะต้อง เริ่มต้นโดยวิธีให้ผู้เรียนได้มีส่วนในการปกครองตนเองเสียก่อน เพราะถ้าผู้เรียนมีความเข้าใจในวิธีการปกครองตนเอง ก็จะมี ความเข้าใจในระบอบการปกครองท้องถิ่นและระบบการปกครองประเทศต่อไปโดยง่าย แต่รูปแบบการปกครองตนเองของนักเรียน อาจจัดได้ตั้งแต่รูปแบบง่ายจนถึงรูปแบบซับซ้อน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้เรียน และข้อเอื้อ ข้อจำกัด ของแต่ละโรงเรียน เช่น ในระดับ ห้องเรียน ระดับชั้นเรียน ระดับในโรงเรียนและระหว่างกลุ่มโรงเรียน

ในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพแบบประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียน ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับชุมชนและภายในโรงเรียน และการจัดกิจกรรมทำปฎิบัติเกี่ยวกับวิชาสังคัมศึกษา ซึ่งการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับชุมชนนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็น กิจกรรมที่สนองความร่วมมือกันทางสังคัม เพราะในการเรียนการสอนในชั้นเรียนมักจะขาดการส่งเสริมการร่วมมือกันทางสังคัม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับความเป็นพลเมืองประเทศ ดังนั้น การที่ให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน จึงเป็นวิธีการที่จะช่วยให้นักเรียนได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นการพัฒนาด้านจิตใจ น้ำใจ และศีลธรรม การเข้าสังคัม เป็นการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและนักเรียน และระหว่างนักเรียนด้วยกันจากการที่ได้ทำงานหรือทำกิจกรรมด้วยกัน ทำให้นักเรียนรู้จักการให้มากกว่าการรับ รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ส่วนกิจกรรมทำปฎิบัติก็เป็นวิธีการพัฒนาทักษะในการทำงานร่วมกัน ทักษะในการเป็นผู้นำ การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และเกิดความสนุกสนานที่จะได้ทำงานที่ตนชอบ ส่งเสริมพัฒนาด้านบุคลิกภาพ มีความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

ในด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อพัฒนาด้านวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียน ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ใช้วิธีการให้นักเรียนร่วมมือและประชุมปรึกษาวางแผนการทำงานร่วมกัน และการจัดกิจกรรมออกไปศึกษานอกสถานที่ ซึ่งเป็นวิธีการที่ปฏิบัติสอดคล้องกับบัญญัติ สมชอบ (2532: 41-43) ที่ได้ศึกษาแนวคิดของครูสังคัมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดยโสธรที่พบว่า การให้นักเรียนร่วมมือ

ประชุมปรึกษา วางแผนการทำงานร่วมกัน กิจกรรมนี้จะช่วยสร้างความรู้ ฝึกมารยาทในการชม การฟัง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยในการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย และสอดคล้อง กับผลการวิจัยของ ยิง ทศน์แก้ว (2533: บทคัดย่อ) ที่พบว่า ในการดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อ พัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน วิธีการที่โรงเรียนส่วนใหญ่ปฏิบัติ คือ การแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็นกลุ่ม และให้กลุ่มมีการร่วมกันวางแผนการปฏิบัติงาน ประชุมปรึกษาร่วมกัน ซึ่งผู้วิจัยมีความ เห็นว่าเป็นวิธีการฝึกฝนให้นักเรียนมีระเบียบวินัย มีเหตุผล ฝึกรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและมี น้ำใจประชาธิปไตย ส่วนกิจกรรมทัศนศึกษา การจัดพานักเรียนไปดูงานหรือศึกษานอกสถานที่ ที่เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยและอาคารสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการ ปกครอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จำเป็น เพราะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และได้เห็น ของจริง

3. การปฏิบัติตนที่เป็นแบบอย่างแก่นักเรียน ส่วนใหญ่ครูสังคัมศึกษาเป็นแบบ อย่างด้านความรับผิดชอบ รองลงมาคือ มีใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งยอมรับกันแล้วว่า สภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่มอิทธิพลในการถ่ายทอดคุณลักษณะประชาธิปไตย หากสภาพแวดล้อม ของเด็กยังมีความเป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้องแล้วเด็กก็สามารถดำเนินชีวิตตามวิถีทาง ประชาธิปไตยได้โดยไม่ยาก ดังที่ ทิศนา แหมมณี (2536) กล่าวว่า ครูที่ดีพึงพัฒนาคุณสมบัติบาง ประการที่จำเป็นในอันที่จะช่วยส่งเสริมในการเรียนรู้ของผู้เรียน คือ

1. มีความเป็นนักประชาธิปไตย ได้แก่ การมีใจกว้าง เคารพรับฟัง และพิจารณา ความคิดเห็นของผู้เรียน โดยไม่ยึดถือในความคิดเห็นของตนว่าถูกต้องเสมอ และพยายามลดการใช้ อำนาจหรือวิธีการใด ๆ อันเป็นการข่มขู่บังคับ
2. มีความเป็นมิตร เป็นกันเองกับผู้เรียน
3. มีความจริงใจต่อผู้เรียน
4. เข้าใจและยอมรับในตัวบุคคล

และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ เกษมสุข ศรีชนะ (2534: บทคัดย่อ) เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จใน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประชาธิปไตยดีเด่น ตามการรับรู้ของผู้บริหารและครู พบว่า ครูที่มีความรับผิดชอบสูงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน ซึ่งจากการ สัมภาษณ์ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่ก็รับรู้ถึงการเป็นแบบอย่างในด้านดังกล่าว จึงเป็นการยืนยันพฤติกรรม ของครูสังคัมศึกษาเป็นแบบอย่างที่สำคัญ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. สำหรับครูสังคมศึกษา

1.1 ครูสังคมศึกษาควรจะต้องมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับประชาธิปไตยในทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านที่เป็นอุดมการณ์ วิถีชีวิต และระบอบการปกครอง เพื่อการนำมาเผยแพร่หรืออบรมสั่งสอนให้แก่นักเรียนอย่างถูกต้อง

1.2 ครูสังคมศึกษาต้องมีทัศนคติที่ดีต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะต้องส่งผลต่อการเห็นความสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยให้แก่เยาวชนของชาติ

1.3 ครูสังคมศึกษาต้องปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างทั้งบุคลิกภาพและวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย เพื่อพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียน

2. สำหรับหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดทำหลักสูตร

2.1 ควรจัดทำคู่มือการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตยไทย เพื่อปลูกฝังและพัฒนาพลเมืองของชาติ ให้เป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ในสังคมประชาธิปไตย

2.2 การวัดการประเมินผลควรมีลักษณะการวัดการประเมินตามสภาพจริง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะประชาธิปไตยของนักเรียน หลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542

2. ควรมีการศึกษารูปแบบการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา